

segíti a megértést, viszont a települések közötti sokszínű funkcionális kapcsolatok leírására nem alkalmas.

Bibó István szerint a kelet-közép-európai kis népek nem valósították meg 1818 után (sem) az önrendelkezési jog kivívását. Az új államhatárok kijelölése során nem lehetett volna alap sem a nagyhatalmi érdek, sem a sértett népek igazságra való hivatkozása. A nagyhatalmak felelőssége nem abban áll, hogy egyes országok számára kedvezőtlen döntéseket hoztak, hanem abban, hogy a döntések károsak voltak a kelet-európai konszolidáció szempontjából. Az ún. jó határ vagy nyelvi határokat jelent, vagy egy történelmileg kialakult status quo-hoz igazodik. Az a határ maradhat tartós, amely az érintett népeknek lelki megnyugvást hoz.

A történelem során talán először a 20. század második felében nem jelent hátrányt a határ mentiség. Előny viszont azokban a forrásokban ölt testet, amelyek csak e térségek számára biztosítanak. A helyzet életképességét az adja, hogy az anyagi lehetőségek fenntartják a határ menti együttműködési kedvet. Viszont fennáll a határ nélküliség, a határok feloldódásának veszélye, a sebezhetőség és a labilitás. Ez a veszély újfajta határkonceptiókat indukálhat a biztonságérzet erősítésének érdekében.

Cholnoky Győző

Látlelet a Berettyóújfalui járás cigányságáról

L. Ritók Nóra: Láthatatlan Magyarország. Tea Kiadó, Budapest, 2017. 320 p.

„Itt, a megyénkben is vannak olyan területek, amelyek a 33 LHH-s (leghátrányosabb helyzetű) kistérségekhez tartoznak. Persze ez a felületes szemlélőnek nem látszik. Aki átutazik ezen a vidéken, a városokban nem látja nyomát. És nem látja a falvak főutcáin sem. De elég csak letérni az útról, kimenni a települések szélére, az utolsó utcákhoz, az utolsó házakhoz vagy befordulni egy-egy zsáktelepülésre, és olyan látvány tárul a szem elé, aminek nem kellene itt lennie, Európa közepén, a 21. században. Szeretném képzeletben elhívni Önöket egy ilyen utcába.”¹ (L. Ritók Nóra)

L. Ritók Nóra *Láthatatlan Magyarország* c. kötete válogatás személyes hangvételű, heves érzelmekkel átítatott szociografikus írásából, melyek nagyrészt a HVG által gondozott *A nyomor széle blogon* láttak napvilágot. Az általa vezetett Igazgyöngy Alapítvány kiterjedt munkásságán túl tabuktól mentesen a Hajdú-Bihar megyei cigányság mindennapjainak kegyetlen valóságába kalauzolja el az olvasót. A kiadványban a szegénységkultúra valamennyi megnyilvánulási formája terítékre kerül, nem kendőzi el a bűnözést és prostitúciót sem, ugyanakkor az odavezető előre kikövezett út valamennyi állomását is megvilágítja.

Az Igazgyöngy Alapítvány elsődleges célja, hogy „*egy élhetőbb világot*” teremtsen a leghátrányosabb helyzetű járások között számon tartott Berettyóújfalui járás több tucat településén. Az Alapítvány rendkívül széleskörű tevékenységével igyekszik jobbra tenni a rászorulókat életét és az esélyeiket növelni. Mindenekelőtt megemlítendő az Igazgyöngy Alapfokú Művészeti Iskola, ahol közel hatszáz zömében hátrányos helyzetű gyermeket tanítanak, valamint a Toldi Tanodában több mint negyven nélkülöző gyermeket karolnak fel. A sokakat érintő ösztöndíjprogramjuk által pedig a tehetséges diákok érvényesülést kívánják mindinkább elősegíteni. Fontos idézni azon meglátásukat melynek eredőjeként szá-

¹ L. Ritók Nóra: *Láthatatlan Magyarország*. Tea Kiadó, Budapest, 2017. 56-57. p.

mos további programot indítottak: „Megértettük ugyanis, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek integrációja sosem fog az iskola falain belül megoldódni.”² Ebből kifolyólag több községi családgondozásba és kríziskezelésbe is belefogtak, mely során a lehető legváltozatosabb problémákra keresik a választ, a kiutat: cipőt, ruhát, gyógyszert, tűzfát osztanak, segítik a hivatali ügyintézt, az egészségügyi ellátáshoz való hozzájutást. A lakhatási körülményeiken is igyekeznek javítani, szükség esetén kályhát is biztosítanak, valamint a villanyt visszaköttetik és kártyás mérőórákat szereltesnek fel. Továbbá jelentős hangsúly helyeznek a munkahelyteremtésre, közösség- és identitásfejlesztő programokra, illetve az érintett intézmények és a cigányság közötti párbeszéd és együttműködés fokozására.

Magyarország e szegletében a cigányság jó esetben közmunkához, vagy alkalmi munkákhoz jut, ahol vagy bejelentik őket, vagy nem. Jellemzően nehéz fizikai munkákról van szó; kertészás, kubikolás, épületbontás, vágóhíd. A fiatal lányok körében a prostitúció mindinkább felüti a fejét, mellyel szemben a szülők és az iskola is tehetetlen. A jövedelem-szerzésnek sajátos formái is kialakultak, mint például az, hogy valaki az erdőben eladásra fát gyűjt a sorstársainak, vagy készpénzért rozoga autójával fuvarozza a szomszédjait a közeli városokba. A foglalkoztatás fellendítésére indított legváltozatosabb képzések teljes hiábavalóságukról tettek tanúbizonyságot, melyek ésszerűtlenségéről a következőképpen számolt be az egyik helybéli cigány asszony: „Ha cigány vagy, tanulj kosárfonást! De minek? Mondja, mit csináljunk ezzel a tudással? Mert ebből nem lehet megélni... ezzel nem lehet mit kezdeni...”³ Amennyiben a „hagyományos cigány mesterségektől” el is rugaszkodik egy-egy képzés, akkor sem várható jelentősebb előrelépés: „Hiszen hiába szerveznek új és új számítástechnikai tanfolyamokat a „digitális szakadék” csökkentésére, ha van egy másik szakadék, az alapkészségek területén. [...] Ahol a mobilitás nem értelmezhető, ott hiába végez pékként valaki a tanfolyamon, ha a környéken nincs olyan pékség, ahova felvehetnék. [...] Vagy mit kezd a

mobilitásra szintén képtelen SNI fiatal lány a targoncavezetői képzéssel egy faluban, ahol sose láttam targoncát.”⁴ A helyben található zömében szegregálódott iskolák döntően csak a munkanélküliség, a mélyszegénység újratermeléséhez asszisztálnak. Az analfabetizmus egyre inkább elterjedt a tizenévesek körében, ezzel párhuzamosan tehetségprogramokra lehet pályázni, ami ugyan egy-egy tanulónak ad némi lehetőséget, mialatt a többi gyermek felemelése még sok évtizedig várthat magára. Az iskolák jövője kilátástalan hiszen a pedagógushiány miatt alig-alig jutnak képzett szakemberhez, az utazótanári rendszer pedig nem képes betölteni ezeket a réseket.

A cigányság tarthatatlan viszonyainak leginkább szembeötlő bizonyítéka a toldozott-foltozott nagyrészt alap nélküli, vályogból épült hajlékok állapota. A vályogházak pusztulását az átalakításukra, javításukra tett kísérletek nemhogy késleltetik, hanem olykor elő is segítik. Az imént említettekre kiváló példával szolgál az, amikor a szoba bővítésének szándékával egy-egy közfalat lebontanak a házban, melynek következtében azonnal összedől az otthonuk, vagy eleinte csak egy kis repedés jelenik meg az egyik oldalfalon, ami évről-évről terebélyesedik a vályogház végórára mindinkább felhívva a figyelmet. A javítás jobb esetben annyi, hogy a repedés elé felerősítenek egy OSB lapot, ami ugyan ideig-óráig elfedi a problémát Szintúgy történik az elmozdult cserepek javítása, OSB lapból álmennyezetet szegelnek a rés alá, így vezetik el a vizet, ami olykor a vályogfalon csurog végig tovább emésztve azt. A szakadt ház, vagy tető valamennyi repedése, hézaga, zuga kiváló hajlékul szolgál a kártevőknek.

A mindennapok nyomorát csak tovább mélyítik a hajlékok hívatlan vendégei; a patkányok, amik a vályogházak falaiban, vagy a döngölt padlóban kedvükre fúrnak járatokat. A kártevők mindamellett, hogy közegészségügyi problémákat is okozhatnak leginkább a csecsemőkre és kisgyermekekre veszélyesek, ugyanis nem egyszer fordult elő, hogy álmukban megharapták, vagy megrágták végtagjaikat. Az egyik hírhedt eset során egy másfél éves gyermek vált áldozattá, a kezén marta meg a patkány, amikor a kórházba vitték szülei az édesanyja azt állította az orvosnak, hogy egy „kóbor, kis növésű” kutya volt, ugyanis szégyellte, hogy min-

² Igazgyöngy Alapítvány honlapja: <http://igazgyongyalapitvany.org/mit-csinalunk-2/> (Letöltés ideje: 2018. február 13.)

³ L. Ritók Nóra: Láthatatlan Magyarország. Tea Kiadó, Budapest, 2017. 175. p.

⁴ Uo. 303. p.

den próbálkozása ellenére a patkányok bejártak az otthonukba. A patkányok elleni kiúttalan küzdelemnek sajátos bevett gyakorlatai alakultak ki a társadalom peremén, melyet érzékletesen szemléltetnek a következőkben idézett sorok: „A cementes keverék nem akadály neki, hamar átfúrja a bebetonozott lyukat, vagy inkább melléfúr, szorosan. A csemperagasztóval kicsit nehezebben boldogul. [...] Körben mindenütt felvakolva már a csemperagasztóval, amin jó kétökölnyi friss lyuk mutatja, nem sokat gondolkodott az éjjeli látogató és átrágtá újra ott, ahol bírta, csak hogy bemehessen. Újabb próbálkozást terveznek, rabicháló, vagyis csirkedrót megy majd a vályogfalra, ehhez kérnek segítséget, majd erre újra ragasztó, ez tuti lesz, hív a férfi, nézzem, a másik falnál is bevált.”⁵

A tarthatatlan körülmények, az elégtelen táplálkozás rövid idő alatt kikezdi az emberi szervezetet, a gyermekek és a felnőttek rendszeresen az ágyon dőlnek: „Azt hiszem, itt és ilyenkor, a gyerekeket nézve érti meg leginkább az ember azt, hogy a nyomorban élők egészségi állapota mennyire rossz. Nem látunk csontig lesoványodott gyerekeket, mint Afrikában, de egyoldalúan tápláltakat, vitaminhiányosokat igen. Ilyenkor lehangoló a helyzet. Itt nagyon nehéz az immunrendszert szinten tartani.”⁶ A betegségek gyakran krónikussá válnak, melyek háttérben egyrészt a gyógyszerek megfizethetlensége áll, másrészt, az hogy az orvos a hétnek csak egy napján rendel a településeken, a legközelebbi városi kórházba pedig a buszjegyet nem tudják megfizetni.

A mínuszok beköszönte csak újabb kihívást jelent az így is viszontságos körülmények között élő cigányságnak Hajdú-Bihar megye e magára hagyatott szegletében. Az omladozó vályogházak pislákoló melegét többnyire egy rozoga kályha, vagy sparhelt szolgáltatja, amennyiben a család fához tud jutni. Az adományként, segélyként jutott tűzifa azonban sokszor nem tart tovább néhány hétnél, ami miatt szinte bármit eltűzelnek, ami ideig-óráig némi meleget tud nyújtani; elhasznált, elkoszolódott ruhát, műanyag flakont, a betakarítás után a földeken maradt, száraz kukorica-csőveket, vagy akár az ágykeretet majd a matracot vályogtéglákra fektetik. A tüzelő beszerzésének másik módja a férfiak feladata, akik járják a

falu határát, az útszéli akácokat vagy az erdőket és kivágják a bokrokat, fákat egyre nagyobb területeket bejárva, ami miatt rendszeres a feszültség a helyi gazdákkal és a hatósággal: „A nagyobb faluban, ahol van rendőrség, és valakit falopáson kapnak, attól elkobozzák a fát, ráadásul neki kell becipelnie a rendőrségre. A férfi is ment. Biciklit tolt, ahogy szokta. Csak ágakat, jövevényeket szedett. Az üres telken, ahol már rég az akác az úr. De nem lehet. A rendőrség figyel. Fényképez, elkoboz, büntet. Most 50 ezerre. Hogy miből lesz befizetve? A férfi ránt egyet a vállán. Legfeljebb majd leüli. Kifizetni nem tudja. Fölösleges részletet kérni. A kisebb helyeken ritkán jár a rendőr, csak a gazdától kell tartani. Úgyhogy ide hajnalban indulnak. Mert kell a fa. A gyerekek fáznak. És főzni is a kályhán főznek.”⁷ A fűtés mellett a másik égető kihívást a mindennapokban az elektromos áram teljes, vagy részleges hiánya jelenti, ami miatt sokszor sötétség fedi el a nyomortelepet, cigánysorokat. Már több mint tíz éve is annak, hogy némely család feltöltötte volna a villanyt az otthonában, így némi világosságot az este beállta után egyedül a gyertya, az olajmécses és a petróleumlámpa jelenti. A gyermekek félnek a koromfekete szobákban, az idősek, betegek ellátása szinte lehetetlen, nem is beszélve a napokkal, órákkal a szülés előtt álló anyákról. A kártyás villanyórák felszerelése ugyan több családnál ideig-óráig megoldja a nehézségeket amíg tart a feltöltött összeg, azonban annak lejártával ismét koromsötét fészkelni be magát a házakba. Egy-egy család néhány ezer forintnyi feltöltéssel hozzávetőlegesen egy hónapig is kihúzná, amit a többség elő is tudna teremteni, de a felhalmozódott korábbi tartozás rendezéséig nem szerelhetők fel a kártyás mérőórák.

Hajnáczy Tamás⁸

⁵ Uo. 95. p.

⁶ Uo. 118.

⁷ Uo. 105. p.

⁸ Kisebbségpolitikai szakértő, Károli Gáspár Református Egyetem